

İLAXIR ÇƏRŞƏNBƏLƏR

Açar sözlər: Böyük çillə, kiçik çillə, İlxır çərşənbələr, Novruz bayramı, ağırlıq, C.Bağdabəyov

İlxır çərşənbələrdən Novruz bayramı doğulur, yəni Novruz bayramı ilxır çərşənbələrin içərisindən arınaraq-durularaq keçib gəlir, təbiətə-dünyaya qədəm basır. Bu barədə birbaşa deyilməsə də, Cəlil bəy Bağdadbəyovun «Xatirələr və etnoqrafik qeydlər» («Qapp-Poliqraf», 2002) kitabından «Çillə çıxarmaq» adlı hissədə belə bir informasiya qorunub saxlanılıb:

«Şuşada Novruz bayramına bir ay qalmış çillə çıxarmaq adət idi. Yəni məzkur bir ay gecələri çalğı, oxumaq və rəqslər ilə keçirib, köhnə ilin kəsəletini, qəmli həyat gedişini rədd edib, diribaşlıq ilə təzə ilə, Novruz bayramına daxil olub, bunlar ilə bərabər guya qış çillələrini də rədd edirdilər. Çillələrə hazırlıq üçün əvvəlcə məhəllələrdə böyük evlərdəki yekə zalları sahibindən alıb, oranı qəşəng döşəyib, iştirak edənlərdən adama bir manat pul yığıb, musiqi dəstəsini tutub, xonça üçün meyvə, şirni və şam aldıqdan sonra məhəllələrdə çillə məclisləri qurulurdu. Xonçanın başında yenə də «xan» əmr etməkdə idi. Lakin bu əmrlər toylardakı kimi olmayıb, cəzaları yüngül idi. Çillə axşamları axşam yeməyindən sonra iştirak edənlər hazır olub məclis başlanırdı. Rəqs etməkdə məşhur olan əli çubuqlu «fərraşlar» əvvəlcə məclisi öz rəqsləri ilə açırdılar.

Xatırladaq ki, Novruz bayramına bir ay qalan müddətə el arasında boz ay deyirlər. (Boz aya bəzi yerlərdə «mındar (murdar) üşüyən ay» da deyirlər. Məlumdur ki, qış fəslinin ilk iki ayı 40 gün və 20 günə bölünməklə böyük çillə və kiçik çillə adlanır. Sonuncu üçüncü ay - fevralın 20-dən martın 20-dək olan müddət isə boz ay adlanır. Bəs niyə məntiqi şəkildə böyük və ya kiçik çillədən biri çillə ayı kimi hallandırılmır? Cəlil bəy Bağdadbəyovun təqdimatından isə bir daha yəqinləşdiririk ki, bu boz ayın özü də «çillə»lərə bölünür və həmin «çillələr» populyar şəkildə ilxır çərşənbələr (su, od, yel və torpaq çərşənbələri) adları ilə tanınır. Demək, qış fəslinin bölündüyü şərti adlar – çillə mərhələləri - böyük və kiçik çillələrin məntiqi olaraq davamı kimi gələn boz ay özü də çillələr şəklində mərhələlərə bölünür.

«Çillə» sözünün çox mənaları var. Lakin burada mənalardan biri də aşkara çıxır, daha doğrusu, bir incə çalar da məlum olur. Hər şeydən əvvəl niyə məhz «çərşənbə»lərin «çillə»lər adlanmasını açıqlayaq. Sonra isə niyə çilləni gecə çıxartdıqlarının fərqi var. Nəyə görə gecəni yatmayıb böyük şənliklə, xoş əhval ilə -musiqi və rəqslə səhəri dirigözlü açmaq el arasında «çillə çıxartmaq» adlandırılmışdır? El arasında bir inam var: şənbə günü ağır gün hesab olunur, buna görə də şənbə günü yuyunmazlar, ya hər hansı işə başlamazlar, yoxsa axırı düz gətirməz.

Çərşənbə günü el inancında həftənin ən ağır (başqa sözlə çilləli) günü sayılır. "Çərşənbə" sözü farsca hərfi mənada "çahərşənbə" (dörd şənbə) demək olub, "çahər şənbə" sözünün qısaldılmış şəkli. Yəni "dörd şənbə». Bəs bu "dörd şənbə" nəyi işarələyir? Bəlkə, şənbənin - ağır (nəhs), çilləli günün dördqat ağırı mənasında işlənir. Yox, mənəcə, şənbədən sonrakı günlər sıra ardıcılığı ilə belə düzülür: yekşənbə (yəni şənbədən bir gün ötmüş gün-bazar), düşənbə - iki şənbə (yəni şənbə günündən keçən ikinci gün - 1-ci gün, ya bazar ertəsi), seşənbə-se (üç) və şənbə sözləri (yəni şənbə günündən sonra gələn 3-cü gün - ikinci gün, yaxud çərşənbə axşamı günü),

çahar şənbə (çərşənbə) - dörd şənbə (yəni şənbədən sonra ötən 4-cü gün).

Demək, İranda bu cür adlandırılır həftənin günləri - onda qayıdaq el inancına: şənbə ağır gündür, çərşənbə isə ondan da ağır gündür. Bəli, çərşənbə sözünün hərfi tərcüməsi dörd şənbə deməkdir. Bu cür birbaşa qəbul etdikdə, onda belə nəticə çıxır ki, bir çərşənbədə dörd şənbənin ağırlığı qədər ağırlıq (ağırlıq-çilləlik, əzab-əziyyətlilik) var. Bu dörd günün hər biri özlüyündə dörd həyat əlamətinin ünsürünü – suyu, odu, havanı, torpağı yaşadır. Demək, ağırlığı ifadə edən şənbə günü və bir də şənbədən sonra gələn dörd günün ağır-acısı (çillələri) həmin gündə-çərşənbə günündə insanların canından-güzəranından çıxır, məhz insanların yaşamağa olan inamları və qətiyyətli mübarizələri sayəsində bu çilləsi ağır günlərdən azad olub yüngülləşirlər, təmizliyə-saflığa çıxırlar. Məhz ona görə də ilaxır çərşənbələr adı altında həmin gündə keçirmişlər.

Bəs niyə çilləni tökmək üçün şəbih çıxardaraq bütün gecəni səhərə dirigözlü açmışlar? Cəlil bəy qeyd edir ki, çillə çıxarmaq adətində nəinki ruhanilər mane ola bilmir, hətta mollaların övladları belə bu çillə çıxartmaqda iştirak etmişlər. Bu fakt özü təsadüfi xatırlanmır. Birincisi, çillə tökmək adəti o qədər qədimlərə gedib çıxır ki, artıq insanların ruhuna-düşüncəsinə yeriyib; ikincisi, insanlar çillə çıxarmaqla bir növ ağırlıqdan xilas olur, beləliklə, həm də yer üzündə şəri, bəlanı özlərindən qovub uzaqlaşdırırlar ki, əslində elə mollalar da o dövrdə insanlara kömək etməyə - həkim əvəzi insanlara şəfa verməyə xidmət göstərirdilər. Bu mənada mollalar, ruhanilər də qəlbən çillə çıxarmağa mane olmazdılar və bu səbəbdən də özləri iştirak edə bilməsələr də, balalarını bu adət-ənənədən çəkəndirməzdilər. Ona görə də ruhanilərin bu məqamdakı "acizlikləri" - çillə çıxarmaq bayramına əngəl törədə bilməməkləri təbiidir.

Qışın iki ayını təşkil edən böyük çilləsi ilə kiçik çilləsi arasında gedən dialoq-insanları soyuqla-sazaqla məhv etmək üçün elədiyi «söhbət» artıq məlumdur. 40 gün çəkən böyük çillənin uzun çəkən şaxtasından-boranından, ağırlığından qorxmayıb salamat çıxan insanların möhkəm iradəsi qarşısında böyük çillə aciz qalıb təslim olur. Bunun ardınca gələn böyük çillənin "kiçik qardaşı" - 20 günlük kiçik çillə isə lovğalanıb, qürurlanıb-yekələnib böyük qardaşı olan 40 günlük böyük çilləni məzəmmət edib deyir ki, sən insanları məhv edə bilmədin öz ağırlığıyla - çilləliyilə. İndi gör mən gedib neyləyəcəm. Soyuqdan insanları qırıb tələf edəcəyəm. "Gəlini gərdəkdə, küçüyü (yuvasında) donduracağam", - söyləyir. Lakin insanların möhtəşəm, yenilməz gücünü artıq görmüş olan böyük çillə kiçik qardaşı olan kiçik çilləyə insanlara qarşı edəcəyi bu yamanlığın əbəs olduğunu, onsuz da insanların qüvvəsi qarşısında geri çəkilib, özünü pis edəcəyini bildirir. Onu bu yoldan çəkəndirmək istəsə də, kiçik qardaş sözə baxmayıb öz bildiyini eləyir. "Böyük sözünə baxmayan böyürə-böyürə qaldığı" kimi axırda kiçik çilləyə də peşmançılıq çəkmək qalır, amma sonrakı peşmançılıq fayda verməz, ona görə ki, kiçik çillə artıq insanların hafizəsində "pis qardaş" kimi qalır. Pislik heç vaxt yaddan çıxmır. İkincisi də bu pisləkdən kiçik çillə öz xoşu ilə çəkilməmiş, insanların iradəsi qarşısında təslim olub geri çəkilməmişdir.

Bəs görəsən kiçik çillənin davamı kimi gələn qışın sonuncu ayı - 30 günlük boz ay nə etmək istəyir? Mənə belə gəlir ki, artıq heydən-hərəkətdən düşmüş qış mövsümünün əvvəlki iki mərhələsi (böyük və kiçik çillələr) arxada qalsa da, hələ qışın sonuncu mərhələsi kimi çillələrin davamı "boz ay"ın içində gəlməkdədir. Lakin bu dəfə başqa donda-üstüörtülü, qılaflı formada, daha doğrusu, əsl simasını ört-basdır etməyə çalışan "düşmən" kimi insanlara öz hərəkət-zərbəsini göstərməyə gəlir qışın çillələri - ilaxır çərşənbələr adı altında özünü tanıtdıran su, od, yel və torpaq çillələri (çərşənbələri). Bəli, əslində bu çərşənbələrin hər biri böyük və kiçik çillələrin "tərəmə qardaşlarıdır". Novruzqabağı gələn ilaxır çərşənbələr - çillə gecələri qışın insanlara və təbiətə

- bahar fəslinə qarşı göstərmək istədiyi sonuncu müqavimətidir. Özü də bu son imtahan daha qorxuludur - ona görə ki, çox hiyləgərdir. Çünki yenə böyük çillə ilə kiçik çillə mərdi-mərdanə, öz simalarını gizlətmədən, açıq düşmən kimi, qışın şaxtalı-boranlı çağları kimi gəlib insanlarla düşmənçilik edirlər. İnsanlar kiminlə, nə ilə mübarizə etdiklərini anlaşırlar. Amma "boz ay" qışın sonuncu mərhələsi - son ayı olsa da, öz adını gizlətməmiş (çillələrdən ibarət olduğunu ört-basdır etmiş) şəkildə meydana girir.

Əgər fəsilləri iki qütbə bölsəydilər, yazla yay işıqlı tərəfi-aydınlığı, payızla qış isə qaranlıq cəhəti - seli, suyu, soyuğu, ağırlığı təmsil edərdi. Təbiətdən qara bulud, dünyadakı qatı duman-ağırlıq, çilləli dövr də elə bu fəsillərin üzərinə düşüb. Məlumdur ki, Novruz bayramı, yaz fəsli astronomik bayram olmaqla özlüyündə həm də gecə-gündüz bərabərliyini işarələyir. Payız fəslinin başlanğıcında da belədir: gecə-gündüz bərabərliyi anı gəlir. Bəs fərqlər nədədir? Mənə belə gəlir ki, çilləliyi doğuran təbii amillərin əsasında məhz bu məsələ dayanır. Birində - yaz fəslində - Novruzda gələn gecə-gündüz bərabərliyi anından sonra təbiətdə, həyatda - yer üzündə bir canlanma, dirilmə-ağırlıqdan, kəsafətdən-kəsalətdən qurtulma müşahidə olunur. Bu, özünü nədə təzahür etdirir? Hər şeydən öncə, işıqlı günlərin çoxalmasında - Günəşli saatların (gündüzlərin) artmasında! Demək, hər şeydən qabaq, təbii hadisələrin özünün qara buluddan, qatı dumandan - qaranlıq adlanan "çillə"dən azad olma mərhələsi başlanır. Necə ki, günəşin, ya Ayın üzünü qara kölgə aldığı istisna hallarda insanlar həmin "şər-qüvvə"nin ayın, günün üzündən silinib getməsinə arzulayaraq, ona öz yardımlarını göstərmək naminə inamla qazan altını döyəcləməklə, ya müxtəlif cür hay-küy qoparmaqla qələbəlik-həyəcanlanma nümayiş etdirirlər, bununla Günəşi, Ayı azad etməkdə öz köməkçi funksiyalarını işə salırlar, eləcə də payızın girdiyi andan-gecə-gündüz bərabərliyindən sonra yaranmış gecələrin uzanması halını qara qüvvələrin hakimlik etməsi kimi düşünüb, yazqabağı çillə mərasimləri keçirməklə təbiətin-dünyanın, həyatın özünü bu qaranlığının ağırlığından-çilləsindən qurtarmağı düşünürlər. Bəli, Novruzqabağı - boz ayın içində keçirilən çillə mərasimləri - ilaxır çərşənbələr soyuğun-şaxtanın ağırlığını-çilləsini qovmaqla həm də təbiətə hakim kəsilmiş qaranlığın çilləsini-ağırlığını qovmağa xidmət edir. Qaranlığı qara qüvvə-şər qüvvə kimi başa düşmüş, yer üzündə qaranlıq gecələrin uzanmasını təbiətin - kainatın, həyatın özünün ağırlığa-çilləyə düşməsi kimi qəbul etmişlər. Məhz buna görə də insanlar gecəni yatmamaqla qaranlığı (gecəni) - çilləni qovub çıxarmağa inanmışlar. Mən yuxarıda qeyd elədim ki, Şuşada keçirilən çillə çıxarmaq adətinə oxşarlığı ilə Cəbrayıl rayonunda da rast gəlirik. Mən uşaqlığımdan kəndimizdə keçirilən ilaxır çərşənbələrin şahidi, iştirakçısı olmuşam. Həmin bayram gecələrini yatmayan adama "çillə çıxardıb" deyərdilər. Demək, burdakı "çillə çıxarmaq" ifadəsi birbaşa "gecəni səhərə qədər dirigözlü açmağı-gecəni yatmayıb yuxusuz keçirməyi»" işarələyir. Bu inam, bu adət-ənənə isə "çillə" sözünün "gecə" - "qaranlıq" anlayışı ilə paralel olaraq bir semantik çalara girdiyinin əyani göstəricisidir. Deməli, insanlar əslində hələ payızdan başlanan gecələrin uzanmasının qışda daha kəskin şəkil aldığı, qışda bu qaranlıq aləminin soyuq-şaxta adlı çillə ilə qovuşub gücləndiyini təbiətə və insanlara gələn böyük bəla (ağır çillələr) kimi ümumiləşdirib, onlara qarşı özlüklərində mübarizə də aparmağın yollarını düşünmüşlər. Bu mübarizənin kulminasiya anlarını isə ancaq hay-küylü, şənlikli çərşənbələrdə və Novruzda görmüşlər.

Elə bilirəm ki, indi "çillə" anlayışının gecələrin uzunluğuna aid olunması amili də bir qədər aydınlaşır). Cəlil bəy Bağdadbəyov qeyd edir ki, adamlar pul yığıb musiqiçillərdən ibarət dəstə tutur, meyvə, şirni və şam alıb xonçalar bağlayır, məhəllələrdə böyük şadanalıq şəraitində çillə məclisləri qururdular; özü də bu mərasimin böyük zallarda keçirildiyi göstərilir. Amma mən bur əlavə edim ki, bizim bölgədə bu cür məclislərdən başqa, kəndin cavanları açıq havada - yalda, tə-

pədə, dağların başında yığışib tonqallar qalayıb, tonqal ətrafında deyə-gülə gecəni səhərəcən yatmazdılar, bununla da çillə çıxartmış olardılar.

Bəs niyə "çillə çıxartmaq" "gecə yatmamaq" faktına bərabər tutulur? Qış gecələrinin uzunluğu dünyanın gecənin qaranlıq donundakı qara ağırlığına tutulması - çilləyə düşməsi kimi anlaşılıb. Bəs, "çillə"ni - gecəni necə qovub-çıxardılar? Gecə özü ilə bioloji tələbat olaraq insanda yuxulamaq-yatmaq psixologiyası doğurur. Demək, gecə-yuxu deməkdir, yuxu isə hərəkətsizlik, müvəqqəti ölmək-başqa sözlə, çilləyə tutulmaq deməkdir. Gecə - həm də zülmət, qaranlıq deməkdir, zülmət isə şər qüvvələrin aktivləşməsi, insanları çilləyə salacaq dövrün-anın hökm sürməsi deməkdir. Bax insanlar ona görə də qışdakı dondurucu şaxta, sazaqla bahəm gecələrin (qaranlığın) uzanmasını da çillə-ağırlıq kimi düşünmüşlər. Bu səbəbdən də qışın zaman kəsiklərini - 40 günü, 20 günü və bir ayı - boz ayı "çillə"lərə bölərək, böyük çillə, kiçik çillə və çərşənbə çillələrindən ibarət boz ay kimi adlandırmışlar. Bu çillələrdən qurtuluş yolunu isə Novruzqabağı olan boz ayın günlərində - xüsusən də, həftənin ən ağır günü (çilləli günü) olan çərşənbələrdə oyaq qalmaqda görmüşlər.

Çərşənbə gecələrində yatmamaqla gecənin-qaranlığın yuxugətirici xassəsinə qarşı mübarizə aparan insanlar özlərindən "yuxu" adlı çilləni qovub uzaqlaşdırmaq məqsədi güdmüşlər, çünki yuxulamaq, yatmaq özü heysizlik-hərəkətsizlik gətirməklə adamı ağırlığa-çilləyə basır. İkincisi, otaq şəraitində gecə yatmayıb şənlik keçirənlər - çillə çıxardanlar xonçadakı şamı yandırmaqla şam vasitəsilə gecənin qaranlıq adlı çilləsini qovub çıxartmaq niyyəti güdmüşlər. Açıq havada - yalda, tərədə, ya dağın döşündə yığışib böyük tonqal qalayan çillə çıxardanlar isə bu böyük tonqalın istisi və işığı ilə rəmzi olaraq həm qışın soyuğuna (şaxtalı çilləsinə) və həm də uzun gecənin qaranlığına (zülmət adlı ağırlıq daşıyan çilləsinə) qarşı meydan oxumuşlar.

C.Bağdadbəyov xatirə qeydlərində göstərir ki, çillə çıxarmaq məclislərindəki xonçanın başında "xan" dayanıb əli çubuqlu "fərraşlara" əmr etməkdə idi. Məclisi öz rəqsləri ilə açan əli çubuqlu fərraşlara "xan"ın verdiyi əmrlər - "cəzalar" öz yüngüllüyü ilə seçilirdi. Belə yüngül cəzalara misal olaraq, məclisə gecikən gəncin iki dəfə oynamağa məcbur edilməsi, yaxud mahnı oxumağa təhrik edilməsi, əgər səsi yoxdursa, tanıyıb-bildiği oxuya bilən bir yoldaşını məclisdəkilərə nişan verməsi və s. göstərilir.

Novruz xonçası, yaxud elə çillə gecəsi hazırlanan xonça və xonçanın başında dayanıb əmr verən "Xan" nəyi işarələyir? Xonçaya yığılmış mer-meyvə, şirniyyat torpağın barı-bəhəri olmaqla torpağı işarələyir. Xan isə torpağın sahibi olmaqla yerüstü hakimiyyəti təmsil edir. Xanın kəsdiyi cəzalara diqqət kəsilək. Məclisdə gəncin iki dəfə oynamağa cəlb edilməsində, ya mahnı oxumağında nə böyük qəbahət - "cəza" nişanəsi var ki? - soruşa bilərik. Hadisələrə o dövrün prizmasından yanaşsaq, gənclərimizin hansı əxlaqi keyfiyyətlərə malik olduğu aydın olar. Demək, o vaxtlar gənclərimizdə abır-həya gözləmək, böyükdən-kiçikdən ar eləmək-utanmaq kimi ulvi mənəvi dəyərlər var idi. Ona görə toyda-mağarda əl-qol qaldırıb oynamağa da həya edərildilər, hələ desək, əlini qulağının dibinə qoyub zəngülə vurub oxumaqdan da böyük-kiçik qarşısında utanardılar. Az-çox səsi olan olsa da, xəlvətdə, ya ən yaxın ürək dostunun, sirdaşının yanında oxuyarmış və onun oxumaq məharətini də sirr kimi ancaq özünə yaxın olan bir-iki tay-tuş bilərmiş. Bax bu səbəbdən də gənclərin məclisdə oynamağa, oxumağa təhrik edilməsi "cəza" növü kimi göstərilir. Ona görə də birisindən tanıdığı-bildiği səsi olan adamı məclisdəkilərə təqdim etmək tələbi də ağır iş idi, çünki bu, dostunun, yoldaşının oxumaq bacarığını gizlətdiyi təqdirdə bunu camaata açıb faş eləmək, hardasa dostu-yoldaşı "satmaq" - ələ vermək demək idi. Axı istər-istəməz çillə mərasimində oxumaq bacarığını gizlədən həmin adamı tanısalar, onu oxumağa məcbur edəcəkdilər. Birdən-birə də el içində zəngülə vurub oxumaq isə o dövrün gənci üçün ayıb sayılırdı. Amma bir məsələ də var ki, istər ilaxır çərşənbələrdə - çillə mərasimlərində, istərsə də Novruz bayramlarında istisna hal olaraq müəyyən mənada "tabuları pozmaq" normal hal sayılırdı, eləcə də oxu-

maq, çalmaq və s. qabiliyyətlərini gizlədən utancaq gənclərimizin bu mərasimlərdə üzə çıxıb çalılıb-oxumaları da "bağışlanılan" - qəbuledilən hal idi. Çünki bu bayramların spesifik xüsusiyyətlərindən biri də bu cür "yasaqları" vurub-dağıtmaq idi. Necə ki, adi günlərdə qapı pusmaq ayıb sayıldığı halda, çərşənbədə, Novruzda qulaq falına çıxmaq niyyəti ilə qapı pusmaq adəti qəbul edilən - başa düşüləndir, bu cür də ilaxır çillə şənliklərinin bir müsbət cəhəti də elə gənclərimizdəki mövcud gizli qalan istedadları üzə çıxarıb cəmiyyətə təqdim etmək - tanımaq məsələsidir. Buna görə də çillə mərasimlərində çalılıb-oxumağınını camaatdan gizlədən adamın dostu tərəfindən mərasim iştirakçılarında "satılması"nda - tanıtılmasında da qınaq yeri yoxdur. Bu cür "ələvermə" də mərasimin tələbidir, adət-ənənənin doğurduğu bir xoş əhvaldır və əslində ritualdır. Bununla həm də istedadların tapılıb üzə çıxarılması prinsipi o dövrün qanunauyğun forması kimi həyata keçirilmiş olur. Bu, əslində bayramın özəl cəhətlərindən sayılan hallardır.

Çillə çıxartmaq gecələrində 50-60 yaşlı kişilərin də iştirak etdiklərini söyləyən C.Bağdadbəyov daha sonra bildirir ki, onlar qədim xalq rəqslərindən bir neçə nümunə göstərərək, bir-iki saatdan sonra gedərmişlər. Qocaların tez getmələrinin məqsədi də o imiş ki, gənclərin onların yanında utanıb-qısılıb, sərbəst hərəkət etmələrinə mane olmasınlar.

Demək, bayramın - çillə gecəsinin utanmaq və s. tabuları həmin müddətdə aradan götürməsinə baxmayaraq, gənclərimiz yenə də böyüklərdən utanar, istədikləri kimi rəqs edə bilməmişlər. Bu fikirlər o dövrkü gənclərimizin saf, məsum, ideal, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərindən xəbər verməkdədir.

Bəs rəqs etməyə, özü də gənclərimizin sərbəst şəkildə rəqs etmələrinə şəraitin yaradılmasına nə hacət var idi? Rəqs etmək nəyi simvolizə edir? Bu suala cavab verməmişdən öncə Cəlil bəyin bundan sonrakı yazdıqlarını təkrarən olduğu kimi diqqət önünə gətirək:

"Məzkur gecələr (zikir olunan gecələr-yəni çillə gecələri - Ş.A.) sabaha kimi davam edərdi. Axır çərşənbə gecəsi isə daha təntənəli olub, səhər açıldıqda məclisdə olanlar musiqi çaldığı halda bulaq başına gəlib, rəqs edirdilər. Bulaq başında bir qədər rəqs və oxumaqdan sonra üzlerini yuyub, öz işlərinə gedirdilər. Lakin çox təəssüflə çillələrin ömrü az olduğunu qeyd edərək, gələcək çillələri arzu edirdilər. Çillə gecələri rəqs etmək bilməyənlər də heç olmasa bu tərəf-o tərəfə hərəkət etməli idi" (s.77).

Göründüyü kimi, çillə çıxarmaq mərasimində rəqs etməyə xüsusi əhəmiyyət verilmiş, hətta çillə gecələrində utanıb rəqs etməyənlər də, rəqs bacarığı olmayanlar da zəruri olaraq o tərəf - bu tərəfə hərəkətlər etməklə rəqsi icra edərmişlər. Bəs rəqsin vacibliyi - çillə çıxartmaqla hansı simvolik bağlılığı əsaslandırır? Yuxarıda göstərmişdik ki, qışın dondurucu şaxtası hərəkət etməyi məhdudlaşdırmaqla çilləni təmsil edir. Eyni zamanda qış gecələrinin uzun olması da sutka ərzində gündüzə nisbətən qaranlığın daha çox çəkməsini göstərir. Qaranlıq - gecə isə şər qüvvələrin aktivliyinə təminat verir, nəticədə təbiətin özündə bir qaramat-ağırlıq (çilləyə düşmə) prosesi baş verir. Demək, qış fəslinin özü soyuğun-sazağın çilləsi ilə yanaşı gecənin-qaranlığın da ağır çilləsinə tutulub. Eyni zamanda bu qış gecəsinin ağır qaramatı (çilləsi) insana da sirayət edib. Gecə yuxu donunda insanların ruhuna girib, onları yatızdırmaqla müvəqqəti ölümə-fəaliyyətsizliyə, hərəkətsizliyə düçar edir - beləliklə, insan yuxu adlı sükunət çilləsinə düşür. İnsanı bütün günü - uzun gecəni yuxunun ağırlığı (çilləsi) basır, məhv etmək istəyir. Demək, çilləyə düşmək donmaq-hərəkətdən məhrum olmaqdır, həm də yatmaq-həyat fəaliyyətindən, gün işığından, görmək fürsətindən məhrum olmaq, bir sözlə, hərəkətsizlik deməkdir. Bəli, çilləyə düşmək bəndi-basaratı.

İlaxır çərşənbənin daha təntənəli keçirilməsi o deməkdir ki, boz aydakı bütün çillələri-ağırlıqları insanlar uğurla dəf edərək arxada qoymuş, yeni ilə - Novruz bayramına arınmış-durulmuş

halda, xoş ovqat üstündə musiqi ilə çal-çağırda daxil olmaq şansı qazanmışlar. İnsanların göstərilən məndə çillələrin ömrünün azlığına təəssüflənmələri isə onu işarələyir ki, qışın bütün çillələrini biz çox asanlıqla - heç bilmədik bu uzun vaxt hardan gəldi-getdi deyərək - dəf etdik. Yəni çillələr nə qədər ağır keçsə də, biz insanların qarşısında çox acizdir. "Gələn çillələri arzulamaq" isə o deməkdir ki, həyat mübarizə meydanıdır, ömür mübarizələrdən şərəflə keçəndə həyat daha mənalı olur, bütün çillələri - çətinlikləri isə həmişə gülərüzlə və mətinliklə qarşılamağa və yola verməyə hazırıq. Bu, insanların yaşamaq uğrunda mübarizə aparmaq devizidir. Bu, kainatdakı təbiət hadisələrinin qapalı-dövrü olaraq təkrarlanan olmasını anlamaq müdrikliyidir. Bu, həyatın mübarizələrdən, çətinliklərdən ibarət olduğunu, ömrün mənasının isə bu sınaqlardan müvəffəqiyyətə keçməsinə ifadə olunduğunu dərk etmək həqiqətidir.

Çillə çıxarılarəkən gecəni yatmaq gündüzlü sabahlara dikilən ümid dolu gözləri, yandırılan tonqallar günəşin bəlgəsi olaraq odu-işığı təmsil edirlər. Dan üzü bulaq başına gəlib su içmək də aydınlığa işarədir, çünki su aydınlıqdır, - deyiblər.

Bir sözlə, dörd həyat üsürü simvolik şəkildə bir-birinə birləşib-qovuşmaqla yeni həyatın - yeni ilin başlanğıcı olan Novruz bayramının gəlişinə əsaslı təminat yaradır.

Шакир Албалиев

Институт Фольклора НАН Азербайджана (Азербайджан)

ПОСЛЕДНИЕ ВТОРНИКИ ГОДА

РЕЗЮМЕ

В статье автор опираясь на заметку Джалил бека Багдабекова пытается доказать, что отмечаемые в месяц боз последние вторники года являются предноврузными чилля. Здесь также выдвигаются интересные предположения о значениях слова «чилля», обряде выноса «чилля» и др.

Ключевые слова: Большая чилля (сорок дней от начала зимы), малая чилля (двадцать дней зимы), последние вторники года, праздник Новруз, тяготы, Дж.Багдабеков

Shakir Albaliyev

Azerbaijan National Academy of Sciences

The Institute of Folklore (Azerbaijan)

THE PRE TUESDAYS OF THE YEAR

SUMMARY

In the article due to the article by Jalil Bagdadbeyov the author tries to prove that the pre Tuesdays in the grey month are the continuation of the Big and Little Chille – the before Novrouz Chilles. Here the interesting views about the meaning of the word “chille” (the period of twenty days of the winter), the tradition of “to take out the chille” and so on are studied.

Key words: Big Chille (period of forty cold days of winter from the beginning), the Little Chille (the period of twenty days of winter), pre Tuesdays, Novrouz Holiday, heaviness, J.Bagdadbeyov